

design of psychometric] / P. Klain ; per. s angl. E. P. Savychenko. – Kyiv : PAN LTD, 1994. – 283 s.

4. Леонтьев Д. А. Тест смысложизненных ориентаций (СЖО). – 2-е изд. / Д. А. Леонтьев. – М. : Смысл, 2000. – 18 с.

Leontiev D. A. Test smyslozhyznennykh orientatsiy (SZhO) [Test life orientations (LSS)]. – 2-ye izd. / D. A. Leontiev. – M. : Smysl, 2000. – 18 s.

5. Психодиагностика персонала. Методика и тесты : учеб. пособие для ф-тов: психол., экон. и менеджмента : в 2 т. Т. 1 / ред.-сост. Д. Я. Райгородский. – Самара : Изд. дом «БАХРАХ-М», 2007. – 672 с.

Psikhodiagnostika personala. Metodika i testy [Psycho staff. Methods and tests] : ucheb. posobiye dlya f-tov : psikhol., econ. i menegmenta : v 2 t. T. 1 / red.-sost. D. Y. Raygorodskiy. – Samara : Izd. dom “BAKHRAKH-M”, 2007. – 672 s.

УДК 159.922.8-057.874

Т. В. Федотова

Received: November 15, 2016

Revised: January 21, 2017

Accepted: February 10, 2017

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ ІЗ МАКІАВЕЛЛІСТИЧНИМИ ТЕНДЕНЦІЯМИ

У статті теоретично розглянуто явище макіавеллізму в працях Р. Крісті та Ф. Гейс (визначення «загальної моделі поведінкових проявів» осіб із високим рівнем макіавеллізму, що в подальшому стало підґрунтям для поглибленого дослідження цього феномену), Д. Брагінські (з'ясування особливостей прояву макіавеллізму в десятирічних дітей), С. Раї та М. Гапта (вивчення усвідомленого та неусвідомленого наслідування дітьми макіавеллістських переконань батьків), Дж. Тібо, С. Гікей та П. Гуперт (вивчення етичних поглядів осіб залежно від рівня макіавеллізму), Н. Барбер (дослідження макіавеллізму в сімейних взаєминах), А. Русліної (вивчення психологічних особливостей макіавеллістів), В. Знакова (зв'язок макіавеллізму з моральними якостями особистості). Результати проведеного емпіричного дослідження дали змогу констатувати таке: серед дівчат було виявлено 55 % осіб із високим рівнем макіавеллізму, тоді як у хлопців цей показник становив лише 38 % опитаних. Загалом можна говорити про те, що високий рівень макіавеллізму у дівчат є соціально культивованим, оскільки заохочується значимими дорослими та розглядається певною мірою як норма поведінки. Дівчата з високим рівнем макіавеллізму характери-

зуються інтровертованістю, нейротизмом і дратівливістю, що наголошує їх надмірну тривожність, страх, часті зміни настрою та відчуття самотності. У спілкуванні вони найчастіше вдаються до вербальної та непрямой агресії, яка може виявлятися в буденних плітках, злих жартах, погрозах та негативному налаштуванні стосовно свого оточення. Хлопці з високим рівнем макіавеллізму схильні до асоціальної поведінки, агресивних проявів та неадекватності емоційних реакцій. У спілкуванні з однолітками вони вирізняються високою конфліктністю, неконтактністю, егоїстичністю та байдужістю, вдаються переважно до вербальної агресії, завдяки чому здійснюють значний соціальний тиск на співрозмовника.

Ключові слова: макіавеллізм, маніпуляція, інтроверсія, екстраверсія, нейротизм, психотизм, агресія.

Fedotova T. V. Psychological Peculiarities of Senior Pupils with Machiavellian Tendencies. In the article it is theoretically observed the phenomenon of Machiavellism in the works of R. Christie and F. Geis (defining of “the general model of behavioral display” of a person with high level of Machiavellism which in the future became a grounding for depth research of this phenomenon), D. Braginsky (clarification of peculiarities of Machiavellism manifestation among children aged 10), S. Rey and M. Gupta (studying conscious and unconscious inheritance of Machiavellian believes of parents by children), J. Thibaud, C. Hickey and P. Gumpert (studying of ethical attitudes of people depending on the level of Machiavellism), N. Barber (studying of Machiavellism in family relations), A. Ruslina (studying psychological peculiarities of Machiavellian personalities), V. Znakova (connection of Machiavellism with moral qualities of a personality). The results of empirical research let us state the following: among girls it was found out that 55% of them have a high level of Machiavellism and among boys this index was only 38% of the respondents. In general we may say that high level of Machiavellism among girls is socially cultured as it is encouraged by significant adults and is observed to some extent as a norm of behavior. Girls with high level of Machiavellism are characterized by introversion, neuroticism and irritability which underlines their excessive anxiety, fear, frequent changes of mood and feeling of loneliness. In communication they often resort to verbal and indirect aggression which may be expressed in everyday gossips, evil jokes, threats and negative attitude towards their environment. Boys with high level of Machiavellism are predisposed to antisocial behavior, aggressive displays and inadequate emotional reactions. In communication with peers they differ in their proneness to conflict, unsociability, selfishness and indifference, they mainly resort to verbal aggression thereby carrying out significant social pressure on an interlocutor.

Key words: machiavellism, manipulation, introversion, extroversion, neuroticism, psychoticism, aggression.

Федотова Т. В. Психологические особенности старшеклассников с макиавеллистическими тенденциями. В статье теоретически рассмотрено явление макиавеллизма в трудах Р. Кристи и Ф. Гейс (определение «общей модели

поведенческих проявлений» лиц с высоким уровнем макиавеллизма, что в дальнейшем стало основой для детального исследования этого феномена), Д. Брагински (выяснение особенностей проявления макиавеллизма у десятилетних детей), С. Раи и М. Гапта (изучение осознанного и неосознанного подражания детьми макиавеллистских убеждений родителей), Дж. Тибо, С. Гикей и П. Гуперт (изучение этических взглядов лиц в зависимости от уровня макиавеллизма), Н. Барбер (исследования макиавеллизма в семейных отношениях), А. Руслиной (изучение психологических особенностей макиавеллистов), В. Знакова (связь макиавеллизма с нравственными качествами личности). Результаты проведенного эмпирического исследования позволили констатировать следующее: среди девушек было выявлено 55 % респондентов с высоким уровнем макиавеллизма, тогда как у юношей этот показатель составил лишь 38 % опрошенных. В общем можно говорить о том, что высокий уровень макиавеллизма у девушек является социально культивируемым, поскольку поощряется значимыми взрослыми и рассматривается в некоторой степени как норма поведения. Девушки с высоким уровнем макиавеллизма характеризуются интровертованностью, нейротизмом и раздражительностью, что подчеркивает их чрезмерную тревожность, страх, частые смены настроения и чувство одиночества. В общении они чаще прибегают к вербальной и косвенной агрессии, которая может проявляться в каждодневных сплетнях, злых шутках, угрозах и негативной установке относительно своего окружения. Юноши с высоким уровнем макиавеллизма склонны к ассоциальному поведению, агрессивным проявлениям и неадекватности эмоциональных реакций. В общении со сверстниками они отличаются высокой конфликтностью, неконтактностью, эгоистичностью и равнодушием, прибегают преимущественно к вербальной агрессии, благодаря чему осуществляют значительное социальное давление на собеседника.

Ключевые слова: макиавеллизм, манипуляция, интроверсия, экстраверсия, нейротизм, психотизм, агрессия.

Постановка наукової проблеми та її значення. Становлення та розвиток особистості відбувається у взаємодії з соціальним середовищем, що передбачає постійний соціальний вплив на її поведінку, думки, почуття, систему цінностей, установок, моральних норм тощо. Часто-густо під час міжособистісної взаємодії люди свідомо чи несвідомо використовують інших осіб задля досягнення своїх цілей. Реалізуючи негативний вплив на особистість, такі люди порушують внутрішню рівновагу інших, спонукаючи приймати їх необдумані рішення та вдаватися до імпульсивних дій, змінювати життєві настанови. Це гостро ставить потребу розробити та активно запровадити комплекс заходів протидії маніпуляціям й психологічної безпеки не лише окремої особистості, а й суспільства загалом.

Зростання зацікавленості психологів у вивченні проблеми маніпуляції має низку причин: необхідність установлення значення мані-

пуляції в контексті побудови конструктивних міжособистісних взаємин; посилення уваги до проблеми протидії маніпуляціям щодо особистості засобами масової інформації та пропаганди; зосередження уваги лише на негативних аспектах маніпулятивного впливу, ігноруючи її позитивні моменти для розвитку та становлення особистості; збільшення випадків агресії та жорсткої конкуренції в соціальному середовищі за лідерське місце, схильність наслідувати негативних лідерів; культивування, заохочення та соціальне схвалення маніпулятивної поведінки дітей з боку дорослих.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Поняття *макіавеллізм* зобов'язане своїм походженням вченню Н. Макіавеллі. У подальшому до нього почали зараховувати такі характеристики, як цинізм, холодний розум, нехтування нормами моралі в гонитві за пануванням і владою над іншими людьми [10].

Загалом макіавеллізм розглядають як рису, поведінкову установку, що характеризується використанням психологічної маніпуляції як основного засобу досягнення своїх цілей, часто на шкоду інтересам інших суб'єктів [6].

Одними з перших, хто почав вивчати макіавеллізм із позиції психологічної науки, були Р. Крісті та Ф. Гейс. Вони запропонували «загальну модель поведінкових проявів», завдяки якій розглядали поведінку осіб із різним рівнем макіавеллізму залежно від ступеня структурованості ситуації. Згідно з дослідженнями науковців у структурованій ситуації особи з низьким рівнем макіавеллізму намагалися обдумувати поведінкові стратегії, натомість люди з високим рівнем – поводити себе формально. Проте в неструктурованій ситуації останні використовували інтуїцію для зменшення кількості помилкових спроб та не турбувалися про збереження власної репутації. Загалом автори встановили, що особи з високим рівнем макіавеллізму менш схильні до емоційного переживання проблем інших та соціального тиску [12].

У подальших дослідженнях макіавеллізму розглядалися питання формування макіавеллістичних тенденцій, впливу батьків на його становлення, особливості прояву у подружніх стосунках тощо.

В. Знаков виділяє ключові психологічні складники поняття макіавеллізму: поведінка, що виявляється в усвідомленому використанні маніпулятивних технік у процесі міжособистісної взаємодії; ставлення у вигляді емоційної відчуженості стосовно інших людей, орієнта-

цію не на партнера, а на вигоду, яку можна отримати; ігнорування загальноприйнятих моральних норм суспільства, зневага до соціальної моралі. Науковець емпірично підтвердив негативну кореляцію макіавеллізму з моральними якостями особистості. Такий результат він пояснює так: у системі цінностей макіавеллістів чесність і доброзичливість малозначимі; макіавеллісти не приховують нечесні способи досягання власної мети [3].

С. Биков наголошує, що макіавеллізм являє собою доволі стійку рису особистості, своєрідну систему взаємин особи з іншими людьми: як особистісна риса – відображає бажання і наміри людини маніпулювати іншими людьми в міжособистісних стосунках; у взаєминах з іншими – загальна стратегія поведінки в міжособистісному спілкуванні, тенденція маніпулювання іншими задля отримання власної вигоди [2].

Е. Кідд додає, що в ситуаціях міжособистісного спілкування макіавеллісти не лише навмисно приховують свої справжні наміри, а й схильні маніпулювати іншими, вдаючись не до фізично агресивних способів, а до спеціальних відволікальних маневрів (улесливості, обману, підкупу або залякування). Автор вважає, що макіавеллісти характеризуються недовірою щодо альтруїстичних намірів інших людей, експлуаторською установкою стосовно них, оцінкою їх як слабких, залежних від чужої волі, відсутністю довіри до суспільства загалом [3].

Р. Крісті та Ф. Гейс припускають, що така риса, як прагнення маніпулювати іншими, формується в людини задовго до її дорослішання. Зокрема, Д. Брагінські емпірично довела наявність тенденцій до маніпулювання оточенням у дітей десятирічного віку. Проведене дослідження дало змогу визначити також статеві відмінності в прояві макіавеллізму. В хлопчиків відбувалося демонстрування домінантності через агресивні, егоїстичні та маніпулятивні стратегії поведінки і в гомогенних, так й у змішаних групах. У дівчат – у просоціальній та маніпулятивній стратегіях лише в гомогенних групах, що супроводжувалися більш тонкими варіантами маніпулювання, у змішаних – вони поступалися в домінуванні хлопчикам [9].

С. Раї та М. Гапта у своїх дослідженнях установили кореляцію рівня макіавеллізму дітей та батьків. Вони виявили, що високому рівню макіавеллізму в дітей шкільного віку відповідав середній або переважно високий рівень макіавеллізму в обох батьків. Те саме сто-

сувалося осіб із низькими показниками. Тобто діти переймають систему поглядів і переконань своїх батьків, що однозначно впливає на їхню подальшу поведінку: одні повністю копіюють маніпулятивну поведінку батьків; інші переймають батьківські альтруїстичні установки [5].

Досліджуючи вияви макіавеллізму в сімейних відносинах, Н. Барбер зазначає, що родинні зв'язки мають значущий вплив на ставлення макіавелліста до суспільства. Науковець установив, що рівень макіавеллізму щодо власної родини значно менший, ніж до людей у соціумі, тобто високий рівень зацікавленості й довіри саме до членів власної родини та друзів зумовлює повну апатію до незнайомих людей [13].

Науковці припускають, що рівень макіавеллізму може зростати з віком, а вже в старшому віці стабілізуватися та знижуватися, пояснюючи це формуванням соціально значущих цінностей, які засвоюються впродовж життя [4].

Вивчаючи етичні погляди осіб із різним рівнем макіавеллізму, Р. Екслейн, Дж. Тібо, С. Гікей і П. Гуперт визначили, що діагностовані із високим рівнем макіавеллізму схвалювали етичні погляди, моральні поняття й уявлення, які були досить відносними, мінливими та мали переважно умовний характер. Респонденти з низьким рівнем макіавеллізму розділяли ідеалістичні та сталі етичні погляди й моральні судження. Проте дослідники не визначили відмінностей у моральній чи аморальній поведінці діагностованих двох груп [11].

А. Русліна звернула увагу на те, що особи з високим рівнем макіавеллізму демонструють оточенню свої сильні сторони. Такі люди роблять це незалежно від ситуації або ж місця, на якому опинилися в той момент. У спілкуванні ж вони, зазвичай, орієнтуються лише на свої погляди та думки, а не на думку співрозмовника. Переважно вони ригідні комунікатори, які не вважають за потрібне враховувати психологічні особливості партнера [7].

Отже, обмеженість у вивченні проблеми макіавеллізму лише з'ясуванням специфіки її виявів у повнолітніх осіб та на дитячих вибірках спонукали нас до подальшого вивчення проблеми макіавеллізму в старшому шкільному віці.

Мета статті полягає в теоретико-методологічному аналізі явища макіавеллізму в психологічній літературі та емпіричному з'ясуванні психологічних особливостей старшокласників із макіавеллістичними

тенденціями, що передбачає розв'язання таких завдань: проаналізувати основні аспекти вивчення проблеми макіавеллізму в психологічній літературі; емпірично визначити психологічні особливості осіб старшого шкільного віку з високим рівнем макіавеллізму.

Методи та методики. Для досягнення поставленої мети було застосовано такі методи: теоретичні (порівняння, систематизація та узагальнення наукової інформації); організаційні (порівняльний метод дослідження); психодіагностичні методи, що представлені методикою «Шкала макіавеллізму особистості» [1], особистісним опитувальником ЕРQ Г. Айзенка та тестом-опитувальником ворожості Басса–Даркі [8]; математичної статистики (визначення середньогрупових показників, відсотковий, однофакторний дисперсійний аналіз).

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Дослідження реалізовувалися на базі Княгининівської спеціалізованої школи-інтернату I–III ступенів «Центр освіти та соціально-педагогічної підтримки». Дослідженням було охоплено 54 особи, віком 15–16 років.

Після застосування методики «Шкала макіавеллізму особистості» діагностованих поділено на групи: дівчата з високим та низьким рівнем макіавеллізму; хлопці з високим та низьким рівнем макіавеллізму (рис. 1).

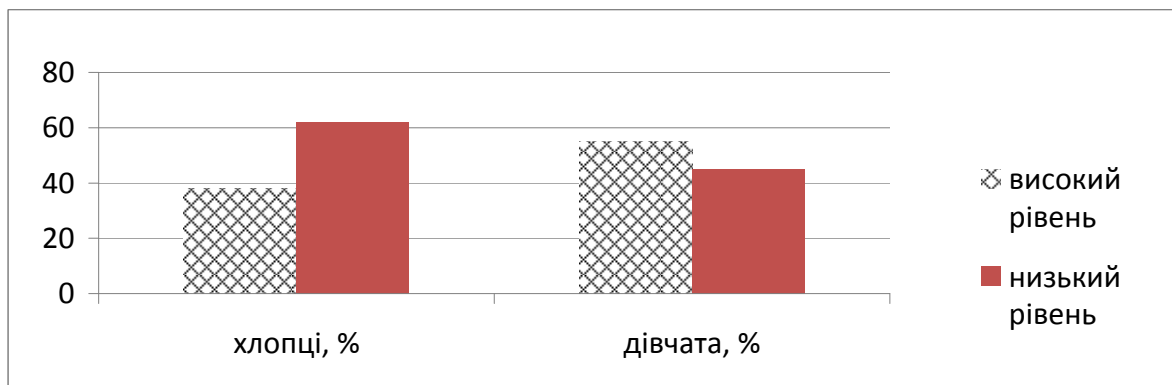

Рис. 1. Відсотковий розподіл діагностованих за методикою «Шкала макіавеллізму особистості»

Як видно з рис. 1, 38 % осіб чоловічої статі продемонстрували високий рівень макіавеллізму та 62 % – низький; у дівчат 55 % осіб мають високий рівень макіавеллізму, а 45 % – низький.

Значна відсоткова перевага у вияві макіавеллізму в групі дівчат ймовірно зумовлена тим, що маніпулятивні тактики, котрі вони застосовують у повсякденному житті, комфортні та схвально сприймаються у соціальному середовищі. Підтвердження нашого припущення знаходимо у Е. Кідд, яка зазначає, що типовим прикладом жіночого

вияву макіавеллізму є насамперед саморозкриття і співпраця. Для хлопців застосування подібних проявів є демонстрацією слабкості та підкорення [3].

Проведений однофакторний аналіз засвідчив, що є значущі відмінності в показниках діагностованих із різним рівнем вияву макіавеллізму: у результатах хлопців ($F = 23,22$, при $\alpha \geq 0,001$) та дівчат ($F = 40,72$ при $\alpha \geq 0,001$). Проте статистично значущих відмінностей в осіб різної статі в межах груп із високим та низьким рівнями прояву макіавеллізму виявлено не було.

Усереднені результати діагностованих хлопців із високим та низьким рівнем макіавеллізму за особистісним опитувальником ЕРQ Г. Айзенка та тестом-опитувальником ворожості Басса–Даркі зображено на рис. 2.

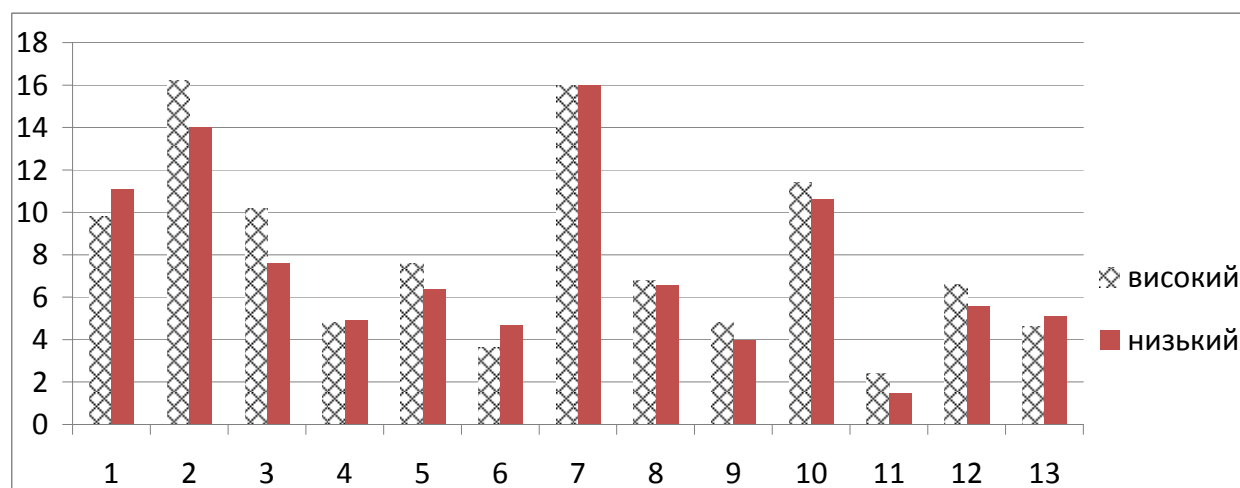

Рис. 2 Середньогрупові результати діагностованих хлопців із різним рівнем вияву макіавеллізму за особистісним опитувальником ЕРQ Г. Айзенка та тестом-опитувальником ворожості Басса–Даркі:

1 – екстраверсія-інтроверсія, 2 – нейротизм, 3 – психотизм, 4 – фізична агресія, 5 – вербальна агресія, 6 – непрямая агресія, 7 – загальний показник агресії, 8 – підозрілість, 9 – образа, 10 – загальний показник ворожості, 11 – негативізм, 12 – дратівливість, 13 – почуття провини.

Отже, згідно з рис. 2 хлопці з низьким рівнем макіавеллізму вирізняються екстравертованістю ($X_{\text{сер.}} = 11,1$) та непрямую агресією ($X_{\text{сер.}} = 4,7$). Натомість старшокласники з високим рівнем макіавеллізму інтровертовані ($X_{\text{сер.}} = 9,8$), мають значно вищі показники за шкалами: психотизму ($X_{\text{сер.}} = 10,2$), нейротизму ($X_{\text{сер.}} = 16,2$), вербальної агресії ($X_{\text{сер.}} = 7,6$) та дратівливості ($X_{\text{сер.}} = 6,6$).

Незначні відмінності у результатах діагностованих двох груп було визначено за шкалами: фізичної агресії ($X_{\text{сер.}} = 4,8$; $X_{\text{сер.}} = 4,9$),

підозрілості (Хсер. = 6,8; Хсер. = 6,6), образи (Хсер. = 4,8; Хсер. = 4), загального показника ворожості (Хсер. = 11,4; Хсер. = 10,6), негативного ставлення стосовно інших людей (Хсер. = 2,4, Хсер. = 1,5) та почутті провини (Хсер. = 4,6; Хсер. = 5,1).

Статистично значущі відмінності в показниках діагностованих хлопців із різним рівнем вияву макіавеллізму було визначено за шкалами: нейротизму ($F = 2,43$, при $\alpha = 0,05$), психотизму ($F = 2,45$, при $\alpha = 0,05$), непрямой агресії ($F = 2,32$, при $\alpha = 0,05$).

Отже, хлопці з високим рівнем макіавеллізму емоційно нестабільні, не вірять у добрі наміри та доброзичливість людей, вони вважають, що оточення не заслуговує на інше ставлення, окрім маніпуляції; через свою егоїстичність та егоцентричність визнають лише власні цілі та погляди, ставлячи себе при цьому на перше місце.

Хлопці з низьким рівнем макіавеллізму вирізняються відкритістю світу та відсутністю зацикленості на власній персоні, непрямую агресією.

Середньогрупові результати діагностованих дівчат із високим і низьким рівнем макіавеллізму за особистісним опитувальником EPQ Г. Айзенка та тестом-опитувальником ворожості Басса–Даркі зображено на рис. 3.

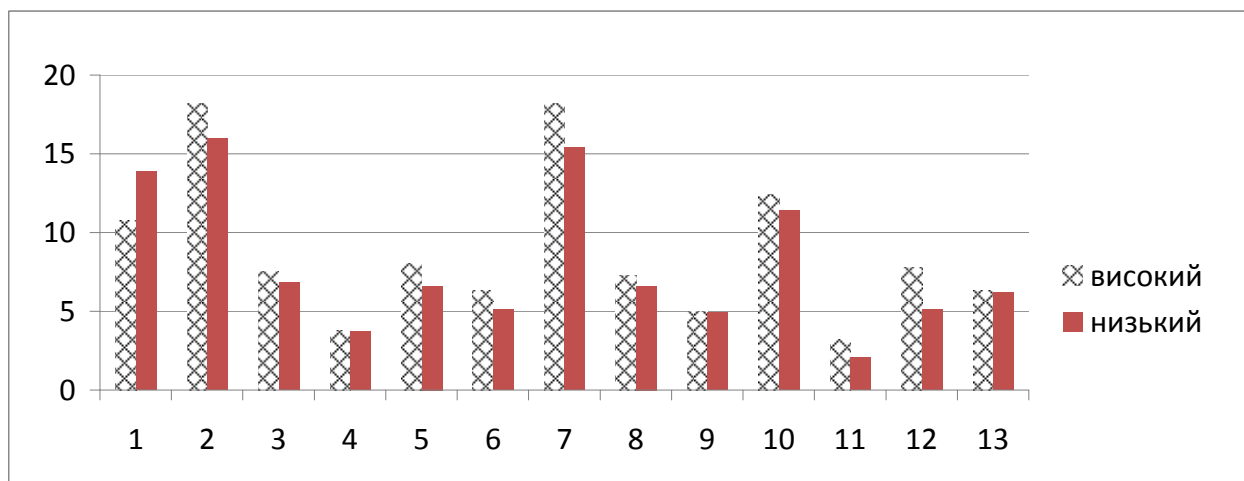

Рис. 3. Усереднені результати опитаних дівчат із різним рівнем вияву макіавеллізму за особистісним опитувальником EPQ Г. Айзенка та тестом-опитувальником ворожості Басса–Даркі:

1 – екстраверсія-інтроверсія, 2 – нейротизм, 3 – психотизм, 4 – фізична агресія, 5 – вербальна агресія, 6 – непрямая агресія, 7 – загальний показник агресії, 8 – підозрілість, 9 – образа, 10 – загальний показник ворожості, 11 – негативізм, 12 – драгівливість, 13 – почуття провини.

Як видно на рис. 3, дівчата з високими показниками макіавеллізму характеризуються: нейротизмом та загальною агресивністю

($X_{сер.} = 18,2$), вербальною агресією ($X_{сер.} = 8$), непрямую агресією ($X_{сер.} = 6,3$), негативізмом ($X_{сер.} = 3,2$) та дратівливістю ($X_{сер.} = 7,8$). Дівчата з низьким рівнем макіавеллізму вирізняються екстравертованістю ($X_{сер.} = 13,9$).

Незначні відмінності в результатах діагностованих було визначено за шкалами: психотизму ($X_{сер.} = 6,8$; $X_{сер.} = 7,5$), фізичної агресії ($X_{сер.} = 3,7$; $X_{сер.} = 3,8$), підозрливості ($X_{сер.} = 6,6$; $X_{сер.} = 7,3$), образи ($X_{сер.} = 4,9$; $X_{сер.} = 5$) та почуття вини ($X_{сер.} = 6,2$).

Статистично значущі відмінності в показниках діагностованих дівчат із різним рівнем вияву макіавеллізму було визначено за шкалами: екстраверсії–інтроверсії ($F = 2,37$, при $\alpha = 0,05$), загального показника агресії ($F = 2,46$, при $\alpha = 0,05$) та дратівливості ($F = 2,33$, при $\alpha = 0,05$).

Оскільки макіавеллізм передбачає усвідомлене використання маніпулятивних стратегій у процесі міжособистісної взаємодії, дівчата з високим рівнем макіавеллізму мають змогу здійснювати соціальний тиск на співрозмовника вдаючись до вербальної (погроз, наказів, залякувань тощо) та непрямой (плітки, грубі жарти тощо) агресії, швидше з пересторогою ставляться до оточення та вирізняються надмірною дратівливістю.

Середньогрупові результати діагностованих хлопців та дівчат із високим рівнем макіавеллізму за особистісним опитувальником ЕРQ Г. Айзенка та тестом-опитувальником ворожості Басса–Даркі зображено на рис. 4.

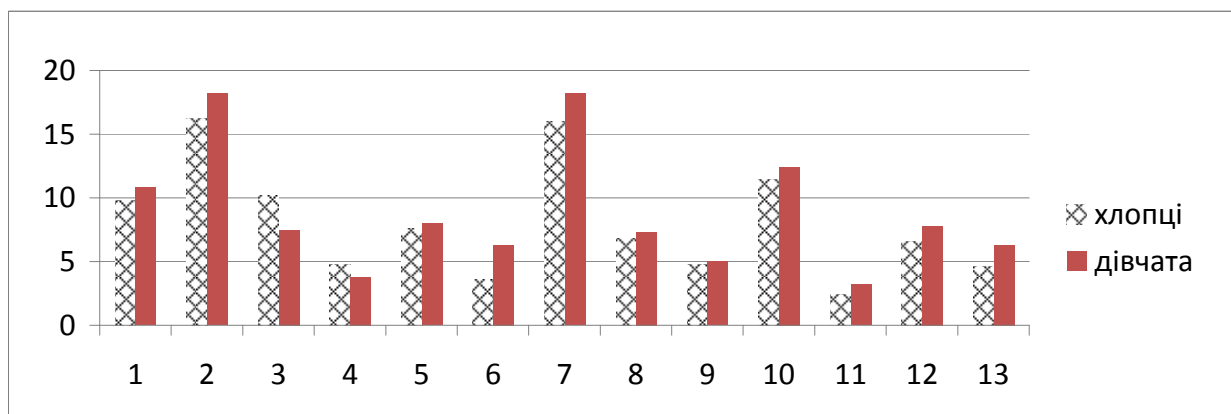

Рис. 4. Усереднені результати опитаних хлопців та дівчат із високим рівнем вияву макіавеллізму за особистісним опитувальником ЕРQ Г. Айзенка та тестом-опитувальником ворожості Басса–Даркі:

1 – екстраверсія–інтроверсія, 2 – нейротизм, 3 – психотизм, 4 – фізична агресія, 5 – вербальна агресія, 6 – непрямая агресія, 7 – загальний показник агресії, 8 – підозрливість, 9 – образа, 10 – загальний показник ворожості, 11 – негативізм, 12 – дратівливість, 13 – почуття провини.

Дівчата з високим рівнем макіавеллізму продемонстрували дещо вищі результати за шкалами: екстраверсії-інтроверсії (Хсер. = 10,8), нейротизму (Хсер. = 18,2), непрямой агресії (Хсер. = 6,3), загального показника агресії (Хсер. = 18,2), роздратування (Хсер. = 7,8) та почуття провини (Хсер. = 6,3).

Хлопці з високим рівнем макіавеллізму вирізняються психотизмом (Хсер. = 10,2) та фізичною агресією (Хсер. = 4,8).

Майже однакові показники визначено за шкалами: вербальної агресії (дівчата – Хсер. = 8; хлопці – Хсер. = 7,6), підозрливості (Хсер. = 7,3; Хсер. = 6,8, відповідно), образи (Хсер. = 5 – в дівчат; Хсер. = 4,8 – в хлопців) та негативізму (Хсер. = 3,2; Хсер. = 2,4 відповідно).

Статистично значущі відмінності в показниках діагностованих дівчат та хлопців із високим рівнем вияву макіавеллізму було визначено за шкалами: нейротизму ($F = 2,3$, при $\alpha = 0,05$), непрямой агресії ($F = 2,3$, при $\alpha = 0,05$) та загального показника агресії ($F = 2,34$, при $\alpha = 0,05$).

Середньогрупові результати діагностованих хлопців і дівчат із низьким рівнем макіавеллізму за особистісним опитувальником EPQ Г. Айзенка та тестом-опитувальником ворожості Басса–Даркі зображено на рис. 5.

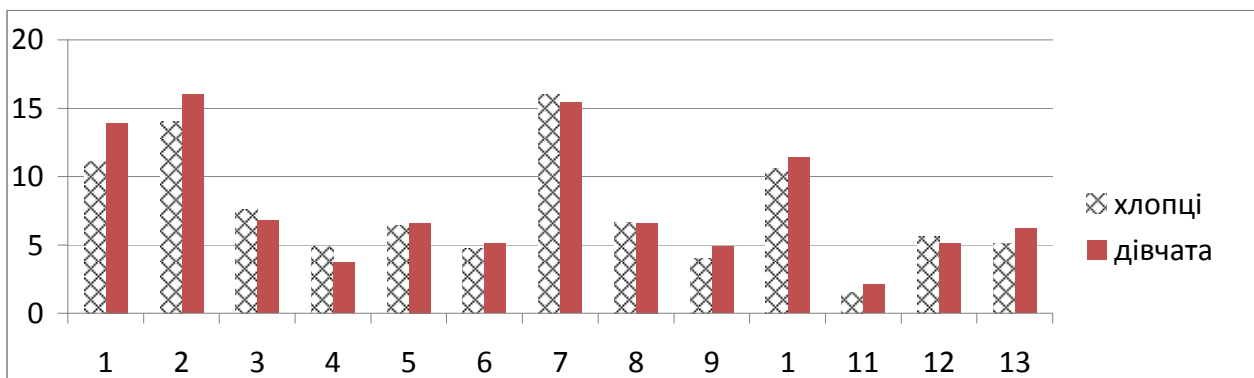

Рис. 5. Усереднені результати опитаних хлопців і дівчат із низьким рівнем вияву макіавеллізму за особистісним опитувальником EPQ Г. Айзенка та тестом-опитувальником ворожості Басса–Даркі:

1 – екстраверсія-інтроверсія, 2 – нейротизм, 3 – психотизм, 4 – фізична агресія, 5 – вербальна агресія, 6 – непряма агресія, 7 – загальний показник агресії, 8 – підозрливість, 9 – образа, 10 – загальний показник ворожості, 11 – негативізм, 12 – дратівливість, 13 – почуття провини

Згідно з рис. 5 дівчата з низьким рівнем макіавеллізму відзначаються високими показниками за шкалою екстраверсії-інтроверсії (Хсер. = 13,9), нейротизму (Хсер. = 16) та почуття провини (Хсер. = 6,2).

Щодо хлопців, то вони характеризуються психотизмом (Хсер. = 7,6) та проявами фізичної агресії (Хсер. = 4,9).

За рештою шкали мають практично однакові результати, а саме за шкалами: вербальної агресії (дівчата – Хсер. = 6,6; хлопці – Хсер. = 6,4), непрямой агресії (Хсер. = 5,1; Хсер. = 4,7 відповідно), підозрілості (Хсер. = 6,6 в дівчат та Хсер. = 6,6 у хлопців), образи (Хсер. = 4,9; Хсер. = 4), загального показника ворожості (Хсер. = 11,4; Хсер. = 11,6), негативізму (Хсер. = 2,1; Хсер. = 1,5) та дратівливості (Хсер. = 5,1; Хсер. = 5,6 відповідно).

Статистично значущі відмінності в показниках діагностованих дівчат та хлопців із низьким рівнем вияву макіавеллізму було визначено за шкалами: нейротизму ($F = 2,23$, при $\alpha = 0,05$) та екстраверсії-інтроверсії ($F = 2,37$, при $\alpha = 0,05$).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Макіавеллізм розглядаємо як рису, поведінкову установку, що характеризується емоційною відчуженістю щодо інших людей і полягає у використанні психологічної маніпуляції як головного засобу досягнення цілей.

За результатами емпіричного дослідження було встановлено:

– 55 % дівчат вирізняються високим рівнем макіавеллізму, у хлопців цей показник становить лише 38 %;

– дівчата з високим рівнем макіавеллізму характеризуються інтроверсією, нейротизмом та дратівливістю, що наголошує їхню надмірну тривожність, страх, часті зміни настрою та нав'язливе відчуття самотності. У спілкуванні вони найчастіше вдаються до вербальної та непрямой агресії, яка може виявлятися в буденних плітках. Загалом вони більш агресивні та негативно налаштовані стосовно свого оточення;

– хлопці з високим рівнем макіавеллізму схильні до асоціальної поведінки, неадекватних емоційних реакцій. Вони вирізняються високою конфліктністю, неконтактністю, егоїстичністю, байдужістю. У спілкуванні з однолітками вони вдаються переважно до вербальної агресії, завдяки чому здійснюють значний соціальний тиск на співрозмовника.

Перспективу подальших розвідок у цьому напрямі вбачаємо у розширенні вибірки діагностованих та у з'ясуванні особливостей прояву макіавеллізму в осіб різних вікових груп.

Література

1. Братченко С. Л. Диагностика склонности к манипулированию : [метод. пособие для школьных психологов] / С. Л. Братченко // Диагностика личностно-развивающего потенциала. – Псков : Изд-во Псков. обл. ин-та повышения квалификации работников образования, 1997. – С. 56–62.

Bratchenko S. L. Diagnostika sklonnosti k manipulirovaniyu [Diagnosis of propensity to manipulate] / S. L. Bratchenko // Diagnostika lichnostno-razvivayushchego potentsiala. – Pskov : Izd-vo Pskov. obl. in-ta povysheniya kvalifikatsii rabotnikov obrazovaniya, 1997. – S. 56–62.

2. Быков С. В. Макиавеллизм как механизм манипуляции и психологической защиты у студентов гуманитарных и технических направлений образования / С. В. Быков // Вестн. Самар. гуманит. акад. – Самара, 2015. – Вып. 1 (17). – С. 71–82.

Bykov S. V. Makiavellizm kak mekhanizm manipulyacii i psikhologicheskoy zashchity u studentov gumanitarnykh i tekhnicheskikh napravleniy obrazovaniya [Machiavellianism as a mechanism of manipulation and psychological protection in students of humanitarian and technical directions of education] / S. V. Bykov // Vestn. Samar. gumanit. akad. – Samara, 2015. – Vyp. 1 (17). – S. 71–82.

3. Знаков В. В. Макиавеллизм: психологическое свойство личности и методика его исследования / В. В. Знаков // Психологический журнал. – 2000. – Т. 21, вып. 5. – С. 16–22.

Znakov V. V. Makiavellizm: psikhologicheskoye svoystvo lichnosti i metodika yego issledovaniya [Machiavellianism: the psychological property of a person and the methodology of his research] / V. V. Znakov // Psikhologicheskii zhurnal. – 2000. – T. 21, vyp. 5. – S. 16–22.

4. Жемердеева Е. Макиавеллизм в структуре личностных черт [Электронный ресурс] / Е. Жемердеева – Режим доступа : <http://www.km.ru/referats/517FC060B0984CBCA73FCBC7BF460A7A/>

Zhemerdyeyeva Ye. Makiavellizm v strukture lichnostnykh chert [Machiavellianism in the structure of personality traits] [Elektronniy resurs] / E. Zhemerdyeyeva. – Rezhim dostupa : <http://www.km.ru/referats/517FC060B0984CBCA73FCBC7BF460A7A/>

5. Ильин. Е. П. Психология общения и межличностных отношений / Е. П. Ильин. – СПб. : Питер, 2009. – 576 с.

Ilin E. P. Psikhologiya obshcheniya i mezhlichnostnykh otnosheniy [Psychology of communication and interpersonal relations] / E. P. Ilin. – SPb. : Piter, 2009. – 576 s.

6. Калущкая И. Н. Макиавеллизм личности и «троянское» обучение в российской и американской культуре / И. Калущкая. – [б. г.] : Тип. изд-ва ГУ-ВШЭ 125319, 2008. – 26 с.

Kaluckaya I. N. Makiavellizm lichnosti i “troyanskoye” obucheniye v rossiyskoy i amerikanskoj kulture [Machiavellianism of personality and “Trojan” training in Russian and American culture] / I. Kaluckaya. – [b. g.] : Tip. izd-va GU-VSHEN 125319, 2008. – 26 s.

7. Руслина А. О. Макиавеллизм личности и понимание манипулятивного поведения / А. О. Руслина // Вестн. КГУ им. Н. А. Некрасова. – 2007. – Т. 13. – С. 34–40.

Ruslina A. O. Makiavellizm lichnosti i ponimaniye manipulyativnogo povedeniya [Machiavellianism of the person and understanding of manipulative behavior] / A. O. Ruslina // Vestn. KGU im. N. A. Nekrasova. – 2007. – T. 13. – S. 34–40.

8. Фетискин Н. П. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп / Н. П. Фетискин, В. В. Козлов, Г. М. Мануйлов. – М. : Психотерапия, 2002. – 490 с.

- Fetiskin N. P. Socialno-psykhologicheskaya diagnostika razvitiya lichnosti i malykh grupp [Socio-psychological diagnosis of personality development and small groups] / N. P. Fetiskin, V. V. Kozlov, G. M. Manuylov. – M. : Psykhoterapiya, 2002. – 490 s.
9. Braginsky D. D. Machiavellianism and manipulative interpersonal behavior in children / D. D. Braginsky // J. of Experimental Social Psychology. – 1970. – Vyp. 6. – № 1. – P. 77–99.
10. Daniel N. J. Machiavellianism / N. Jones Daniel, Del Paulhus. – University of British Columbia, 1992. – P. 93–108.
11. Exline R. Ethical Ideologies of the Machiavellian / R. Exline, J. Thibaut, C. Hickey, P. Gumpert // Ethical Ideologies of the Machiavellian. – 1970.
12. Christie R. Studies in Machiavellianism / R. Christie, F. Geis. – New York : Academic Press, 1970.
13. Nigel B. Machiavellianism and altruism: effect of relatedness of target person on machiavellian and helping attitudes / B. Nigel // Psychological Reports. – Birmingham-Southern College, 1994. – P. 403–422.

УДК 159.922.73:159.942

М. М. Шпак

Received: December 02, 2016

Revised: February 20, 2017

Accepted: March 12, 2017

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ В МОЛОДШОМУ ШКІЛЬНОМУ ВІЦІ

У статті розкрито теоретичні підходи до вивчення феномену емоційного інтелекту особистості. Визначено його змістові та структурні характеристики. Обґрунтовано доцільність розглядати емоційний інтелект як інтегральну властивість особистості, що забезпечує здатність розуміти емоції та управляти ними через когнітивну обробку емоційної інформації. Емпірично визначено психологічні особливості розвитку емоційного інтелекту в молодшому шкільному віці. Схарактеризовано результати формувального експерименту, який передбачав розроблення та апробацію програми психологічного супроводу розвитку емоційного інтелекту молодших школярів. Вона включала комплекс взаємопов'язаних заходів та методів роботи з учнями, вчителями початкових класів та батьками дітей. Установлено, що спостерігається позитивна динаміка розвитку емоційного інтелекту в молодших школярів, які взяли участь у формувальному експерименті. Аналіз отриманих результатів дав підстави констатувати суттєве